

Dr. SABIN MANUILA : OMUL ȘI EPOCA SA*

Acad. VLADIMIR TREBICI

Viața și activitatea doctorului Sabin Manuila (1894—1964), al cărui nume rămâne înscris pentru totdeauna în cultura noastră ca pionier al studiilor de medicină socială, ca „organizator al statisticii științifice din România” — cum l-a caracterizat profesorul Dimitrie Gusti —, ca eminent demograf, fac parte dintr-o perioadă foarte importantă a istoriei noastre. Din cei 70 de ani de viață, primii 24 revin perioadei transilvane, următorii 29 de ani perioadei din România, iar ultimii 17 ani perioadei de exil. Ceea ce înșă unește aceste perioade este slujirea statornică a intereselor majore ale poporului român, ale științei și culturii românești. Doctorul Sabin Manuila este — ca să folosesc un termen statistic — un eșantion reprezentativ al istoriei noastre, cu măreție de simbol pentru intelectualul român din ultimele decenii. Un destin exemplar, un modest paideic pe care cei de astăzi îl vor descoperi cu uimire și cu admirație.

Descendent al unei familii de cărturari — părintele său, Fabritiu, a fost protopop la Sâmbăteni, de lângă Arad, iar unchiul său este ilustrul Vasile Goldiș (1867—1934).

Născut la 19 februarie 1894 Sabin Manuila a crescut și s-a format în mediul specific ardelenesc din ultimii ani ai monarhiei austro-ungare. Valorile morale, familiale și cele naționale — cărora le-a rămas credincios toată viața — au structurat personalitatea viitorului om de știință și luptător pentru interesele perene ale României.

După anii petrecuți la liceele din Arad și cel din Brașov, absolvit în 1912, Sabin Manuila s-a înscris la facultatea de medicină a Universității din Budapesta. Este membru al Societății studenților români „Petru Maior” de la universitatea budapestană, a cărei tradiție strălucită o va continua și el. Reîntors de pe front, unde fusese rănit, Sabin Manuila este delegat al societății la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, prilej cu care o va cunoaște pe studenta Veturia Leuculia, și ea delegată a societății la adunare, cu care se va căsători în 1920. Mai mult, Sabin Manuila se înrolează în gărzile naționale înființate de Ștefan Cicio-Pop și comandate de generalul Alexandru Vlad. În această calitate ia parte, în primăvara anului 1919, la preluarea Universității din Cluj de la autoritățile maghiare. În același an va obține doctoratul în medicină la Universitatea din Budapesta. Începe pentru

* Comunicare prezentată la Academia Română la Sesiunea științifică „Centenarul nașterii doctorului Sabin Manuila (1894—1964), la 7 martie 1994.

tânărul de 25 ani. viața profesională care va dura patru decenii și jumătate.

Se inaugurează o nouă secvență în activitatea sa, al cărei prim moment este înfăptuirea României Mari. Este necesară o succintă evocare a acestui eveniment istoric. S-a scris mult — se va mai scrie — despre perioada interbelică (1918—1940) a României Mari, considerată ca cea mai benefică din istoria noastră națională.

Într-adevăr, prin actul Marii Uniri, consfințit prin tratatele internaționale, România revenită în granițele sale firești, își dublează teritoriul. Regatul României, cu o suprafață de 137 903 kmp și cu o populație de aproximativ 8 milioane, devine România Mare cu o suprafață de 295 049 kmp și o populație de aproape 15 milioane locuitori. La acest spor de teritoriu Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul au contribuit cu 102 282 kmp, Basarania, cu 44 422 kmp și Bucovina, cu 10 442 kmp, în total cu 157 146 kmp. Numărul populației a crescut cu 86%. Dincolo de aceste creșteri cantitative, câștigul cel mai important a fost altul: concentrarea tuturor energiilor poporului român și punerea lor în slujba consolidării și dezvoltării statului modern. Să nu uităm că provinciile redobândite aduceau două universități — Cluj și Cernăuți —, o rețea dezvoltată de școli, o numeroasă intelectualitate, oameni politici, cu merite în lupta națională, cu experiență în activitatea parlamentară, la Viena și Budapesta. Aceasta, pentru a nu vorbi de avansurile economice, foarte importante și ele.

Acest fenomen, să-i spunem de sinergism, caracterizat de o efervescență pe toate planurile, explică dezvoltarea impetuoasă a științei, a literaturii, a artelor, creșterea economică rapidă, atât de caracteristică anilor interbelici, încât nu arareori a fost folosită expresia de „epocă a Renașterii”. Nu este nevoie să căutăm exemple. Reamintească-și fiecare ce a însemnat literatura în acei ani, artele, diferitele domenii ale științei: matematica, chimia, fizica, biologia și medicina, dar și sociologia, istoriografia, geografia și economia. Personalitățile care au ilustrat toate aceste domenii își au, de multă vreme, locul lor binemeritat în Panteonul culturii naționale și universale. Să nu uităm și de nobila emulație dintre centrele universitare.

Tânărul Sabin Manuila se alătură, chiar din primul an (1919/1920) muncii de consolidare și de modernizare a statului român. O face cu entuziasm și cu energie („defende me, Domine, a lingua lignosa”), dar și cu acel spirit chibzuit al ardeleanului de totdeauna. La Universitatea românească din Cluj-Napoca organizează și conduce spitalul de copii al Universității. Devine asistent universitar, este îndrumat de prof. Victor Babeș (1859—1927) și de prof. Iuliu Moldovan (1882—1966), maestrul său în igiena publică.

Această perioadă, care durează până în 1926, pune în lumină nu numai calitățile didactice și cele științifice — primele studii datează din 1921 — ci și pe cele de organizator al sănătății publice, mai întâi în Transilvania, apoi la scara întregii țări, la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. Propensiunea spre aspectele sociale îl duce spre igiena și medicina socială, apoi către statistică și sociologie și, desigur, spre demografie.

Stagiul în S.U.A., ca bursier al Fundației Rockefeller, în 1925—1926 și mai ales la The Johns Hopkins University, School of Hygiene and Public Health, prestigioasă atunci ca și astăzi, i-a dat posibilitatea să dobândească cunoștințe de biostatistică, biometrie, organizarea sănătății publice. Nu îi rămân străine nici noțiunile de „asistență socială” („social work”) în care se specializa soția sa, Veturia Manuila (1896—1986) bursieră, și ea, în aceeași perioadă, în S.U.A.

După revenirea în țară, Sabin Manuila se stabilește în 1927, în București, pe care nu îl mai părăsește decât în 1948, pentru a pleca în exil.

Activitatea doctorului cuprinde mai multe domenii. Din 1927, o dată cu înființarea Institutului de igienă și sănătate publică din București, cu sprijinul Fundației Rockefeller, el este numit șef de secție — titlu de care era foarte mândru — desfășurând o activitate de cercetare și de învățământ.

Momentul principal în cariera sa științifică și organizatorică este numirea sa ca director al Recensământului general al populației din 1930, primul recensământ modern din România Mare. În 1929 participă la campania monografică a Institutului Social Român, condus de profesorul D. Gusti, în comuna Drăguș (1929), cu care va stabili o colaborare strânsă ce va dura mulți ani.

Urmărind personalitatea doctorului Sabin Manuila, voi jalona câteva momente esențiale.

Desigur, meritul său principal rămân organizarea, conducerea și prelucrarea datelor recensământului din 1930, ca și organizarea instituției centrale de statistică. Este, pe rând, director al Institutului de Demografie și Recensământ, pentru ca din 1936 să devină directorul Institutului Central de Statistică — din 1941, director general —, pe care îl organizează exemplar. Din 1930 datează prima stație mecanografică, tot cu sprijinul Fundației Rockefeller, care va fi folosită la prelucrarea rezultatelor recensământului, rămânând apoi în dotarea Institutului Central de Statistică. Cele nouă volume publicate, în condiții grafice excelente, rămân un monument, așa cum îl caracterizează nu numai specialiștii români dar și cei străini. Inițiază noi publicații statistice, efectuează și publică studii care îi aduc o certă notorietate.

Acestea sunt și motivele care stau la baza recomandării întocmite de prof. D. Gusti, pentru alegerea lui Sabin Manuila ca membru corespondent al Academiei Române, la 1 iunie 1938. Să mai amintim că încă în 1923 un studiu al doctorului Sabin Manuila a fost prezentat la Academia Română, de către Acad. V. Babeș, iar un altul, intitulat *Evoluția demografică a orașelor și minoritățile etnice din Transilvania* (1929), a fost premiat de Academia Română în 1929. Noul membru corespondent al Academiei Române avea să prezinte comunicarea *Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei* (de fapt, a structurii etnice) a României, și va fi ales membru al Academiei de Medicină și al Academiei de Știință. Participă la congrese internaționale de demografie și de statistică, este trimis ca delegat oficial la Liga Națiunilor, la Organizația Mondială a Sănătății. Din 1953 până la decesul său a fost membru al Institutului Internațional de Statistică. Prin activitatea sa organizatorică și științifică este recunoscut ca specialist în problemele demografiei etnice a

României. Așa se explică participarea sa ca expert la Viena, la 30 august 1940, însoțind delegația română condusă de Mihai Manoilescu și Valer Pop. Este locul să amintim studiul fundamental al doctorului Sabin Manuila *Studiu etnografic asupra populației României* (1940) ca și cel (în limba engleză), intitulat *Arbitrajul de la Viena și consecințele sale demografice* (1945), publicat sub auspiciile Institutului de Istorie din București. Aceste studii impun nu numai prin valoarea lor științifică, ci și prin marea lor actualitate. Din perioada 1939—1940 datează și studiile doctorului Sabin Manuila pe teme de geo-politică și geo-istorie.

La 1 iunie 1941 Institutul Central de Statistică devine efectiv organul central al statisticii din România, cu largi atribuții dar și dispunând de mijloace adecvate. Multe din realizările Institutului Central de Statistică din perioada 1941—1947 se leagă de numele lui Sabin Manuila și al colaboratorilor săi, din rândul cărora vom aminti pe dr. D. C. Georgescu (1904—1974), medic, statistician și sociolog, și Anton Golopenția (1909—1951), sociolog, demograf și statistician, care i-au fost colaboratori vreme îndelungată.

Activitatea Institutului Central de Statistică, a directorului său general, dr. Sabin Manuila, în anii 1941—1944, a fost vastă; ea s-a putut continua, cel puțin în parte, și în următorii trei ani, până la părăsirea conducerii instituției de către Sabin Manuila. Amintim doar recensământul din 6 aprilie 1941 (fără nordul Transilvaniei), continuarea „Bibliotecii statistice”, reeditarea unor lucrări statistice, efectuate înainte de primul război mondial. Mai puțin cunoscută este ancheta asupra românilor la est de Bug, inițiată de Institutul Central de Statistică și încredințată lui Anton Golopenția și echipei sale. Sperăm ca în curând să apară, prin grija Fundației Culturale Române, volumul cu unele rezultate ale anchetei, pe baza unui manuscris, salvat în chip miraculos.

Doctorul Sabin Manuila reușește să părăsească țara, în condiții dramatice, la începutul anului 1948. Începe o nouă secvență în viața sa. În perioada 1948—1964, activitatea sa se desfășoară pe două planuri.

Pe de o parte, continuă activitatea profesională. Participă la sesiunile Institutului Internațional de Statistică, prezentând la Stockholm o comunicare împreună cu dr. W. Fildermann (1957), la al XVIII-lea Congres de Sociologie (1958), prilej pentru a evoca Școala de sociologie a profesorului D. Gusti. Este consultant la Organizația Mondială a Sănătății, la Biroul recensămintelor din S.U.A. Pe de altă parte, doctorul Sabin Manuila se angajează activ în campania de apărare a drepturilor istorice ale României, în demascarea regimului comunist totalitar, instalat în România.

Colaborează cu fruntașii emigrației românești. Este printre inițiatorii creării Fundației „Iuliu Maniu”, are o participare importantă la sărbătorirea Centenarului „Astrei” (1961), publicând o broșură, închinată profesorului Iuliu Moldovan.

Un moment emoționant este participarea sa la sărbătorirea Centenarului Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, la New York, 1962, colaborând cu profesorul Grigore Nandriș (1895—1968), aflat și el în exil.

Se stinge din viață în ziua de 20 septembrie 1964, la New York, Soția sa, Veturia, avea să-i supraviețuiască 22 ani. Și ea odihnește în pământul Statelor Unite, departe de țară.

Pentru a întregi portretul doctorului Sabin Manuila se cuvin amintite câteva momente semnificative. După desființarea Institutului Social Român și a Serviciului Social, în 1940, doctorul Sabin Manuila oferă eminenților sociologi adăpost la Institutul Central de Statistică. Când se desființează Institutul de Conjunctură Economică al profesorului Virgil Madgearu, unii economiști sunt încadrați la Institutul Central de Statistică.

După tragicele evenimente din vara anului 1940, când teritoriul țării s-a împușinat și multă omenire, în special intelectuali, au părăsit nordul Transilvaniei, Basarabia și nordul Bucovinei, mulți au fost primiți la același Institut Central de Statistică. „Monitorul Oficial” din octombrie 1941 ne dă o listă cu 34 de angajați la institut. Istoricul va afla lucruri interesante.

În fond, Institutul Central de Statistică devenise un institut multidisciplinar, având statisticieni, demografi, sociologi, istorici, antropologi, geografi, medici igienisti. Autoritatea și prestigiul instituției erau recunoscute de toți. Ea purta pecetea conducătorului ei, doctorul Sabin Manuila. Să mai amintim că în anii 1941—1944, Sabin Manuila a adus la Institutul Central de Statistică, pentru a fi scutiți de umilitoarea „muncă obligatorie”, un număr mare de intelectuali evrei. S-au depus mărturii despre acest gest umanitar al doctorului ; cei care i-au fost colaboratori își aduc aminte.

Gândindu-mă la un eventual portret al doctorului Sabin Manuila și apelând la modelul folosit de Plutarh în *Viețile paralele* aș invoca, cu acest prilej, pe ardeleanul Dionisie Marțian-Pop (1829—1865), unul din ctitorii instituției centrale de statistică, și pe bănățeanul Anton Golopenția (1909—1951). Nu numai pentru valoarea lor și contribuția atât de importantă la dezvoltarea statisticii și demografiei. Ar fi nedrept ca să nu luăm pentru comparație și pe ilustrul dr. Leonida Colescu (1872—1940). Dar ceea ce evidențiază pe cei trei amintiți este destinul lor dramatic. Dionisie Marțian-Pop, primul conducător al instituției centrale de statistică, s-a stins din viață la vârsta de 36 ani, după o muncă istovitoare. Anton Golopenția, urmașul lui Sabin Manuila, a murit la închisoarea Jilava la 42 ani Sabin Manuila a murit în exil . . .

Să mai reținem un fapt caracteristic pentru personalitatea lui Sabin Manuila. Ca șef al instituției de statistică el a cunoscut mai multe guvernanări și regimuri : cel parlamentar până în 1937, cel autoritar al regelui Carol al II-lea, guvernarea lui Antonescu (1941—1944), primii trei ani ai regimului comunist. Este paradoxal că Sabin Manuila a fost menținut în funcție de director al Institutului Central de Statistică.

Una din explicații este *înaltul său profesionalism*, concepția sa profund *democratică*, omenia sa pilduitoare, dar și poziția sa *echidistantă* — cum se spune astăzi — față de partidele și concepțiile politice. A fost un mare român — viața și activitatea sa stau mărturie — care nu a cunoscut altă vocație decât slujirea intereselor poporului român.

Astăzi, când cei mai mulți îl descoperă pe Sabin Manuila iar alții — puțini la număr — îl redescoperă, datoria noastră este de a repune în circulație opera sa. Aceasta cu atât mai mult cu cât după plecarea sa în străinătate, lucrările purtând numele învățatului au fost epurate din bibliotecile publice. Era interzisă citarea numelui său.

Primul gest în această acțiune de „restitutio in integrum” va fi publicarea neîntârziată a comunicărilor prezentate la sesiune. Următorul pas va fi reeditarea studiilor sale de demografie etnică, în special, cele consacrate Transilvaniei.

Nădăjduim ca până la sesiunea comemorativă — la 20 septembrie se vor împlini 30 de ani de la trecerea sa în eternitate — să putem prezenta cele două volume. Va fi modestul nostru prinos de recunoștință adus marelui patriot și cărturar, doctorul Sabin Manuila.